

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

КУГЛЕР Сергій Олександрович

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ РОБІТНИЧИХ КАДРІВ ДЛЯ
ПРОМИСЛОВОСТІ І ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ В 1921-
1941 Р.Р. /НА МАТЕРІАЛАХ ПАРТІЙНИХ ТА СУС-
ПІЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ/

07.00.01 - Історія суспільних
рухів і політичних
партій

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Дніпропетровськ - 1994

Дисертація є рукопис

Робота виконана на кафедрі української історії та етнополітики
Донецького державного університету

Науковий керівник - доктор історичних наук, професор
Бут Олександр Микитович

Офіційні опоненти - доктор історичних наук, професор
Олійник Микола Миколайович
- кандидат історичних наук, доцент
Самойленко Віктор Семенович

Провідна організація - Інститут національних відносин та
політології НАН України /м.Київ/

Захист відбудеться " 4 . . . " *листопада* 1994 р.
о . *13* . год. на засіданні спеціалізованої вченої ради
К053.24.03 по присудженню наукового ступеня кандидата
історичних наук в Дніпропетровському державному універси-
теті /320625, МПС, м. Дніпропетровськ - Ю, проспект
Гагаріна, 72, корп. I, ауд. № 604/.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці
держуніверситету.

Автореферат розісланий " 30 . . . " *вересня* 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук,
доцент

[Signature]
І.О.Кривий

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00777067 (Y)

ЛНБ України ім. В. Стефаника
Дніпропетровськ

I. Загальна характеристика роботи

Актуальність дослідження. Події, що відбулись в Україні на початку 90-х років ХХ сторіччя стали провідними для усєї подальшої історії нашої країни. 24 серпня 1991 р. парламент республіки прийняв Акт проголошення незалежності України.¹

Однак, утвердження дійсної незалежності довгочасний процес. Підвищення ефективності суспільного виробництва можливо тільки при підвищенні продуктивності праці. Рішення цієї задачі неможливо без підвищення культурно-технічного рівня II-ти мільйонного робітничого класу, що сягає нині 2/3 усього зайнятого населення країни. У системі виробничих відносин важливе значення має виробництво робітничої сили. Від зрілості цього процесу залежать темпи росту національного багатства.

В сучасних умовах має сенс використати багатий досвід господарських органів та суспільних організацій по підготовці робітничих кадрів як у системі нижчої профшколи, так і на промислових підприємствах.

Особливо цінним є досвід періоду НЕРУ та реконструкції народного господарства. У той час, низький рівень кваліфікації робітників став гальмом індустріалізації, здійснюваної на базі нової техніки, ось чому їх підготовка об'єктивно мала масовий характер. Великим суспільним явищем в історії робітничого класу України, періоду відбудови і реконструкції народного господарства було становлення системи профтехосвіти. Тоді відбувався ріст мережі навчальних закладів по підготовці промислових кадрів. Це було пов'язано із успіхами НЕРУ, індустріалізації України, потребою у підготовлених робітниках для нових підприємств. Велика робота велась також по організації технічної пропаганди.

¹ Відомості Верховної ради УРСР. - К., 1991, № 38.

Організація динамічного розвитку економіки з кваліфікованими робітниками - важлива сфера діяльності Української держави.

Перетворення 80-х - 90-х років зажадали докорінних змін відношень власності - щоб включити інтереси людини праці, ініціювати її. Коріння механізму гальмування, що господарював у суспільно-економічному житті країни йдуть у 20-30 роки. Ось чому сьогодні потрібний ретельний науковий аналіз його еволюції до нашого часу і облік конкретної форми історичної практики.

Також, як і в період вступу до НДР, на початку 90-х років - Україна опинилася на зламі двох епох, який вимагає від усіх трудящих докорінної зміни форми мислення, методів господарювання. Ось чому, необхідно вивчати досвід організації підготовки робітничих кадрів в умовах становлення ринкових відносин, відмови сталінського керівництва від економічних методів управління. Тоді, як і сьогодні - великий вплив на рівень і масштаби підготовки кадрів виявляла гостра необхідність у кваліфікованих робітниках, як того потребує науково-технічний прогрес.

Такі обставини, які визначають наукову актуальність вивчення досвіду, накопиченого за 20 передвоєнних років.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1921-1941 р.р. Об'єктом дослідження стали матеріали державних і суспільних організацій Південно-Східної України: Дніпропетровської, Запорізької, Ворошиловградської, Сталінської, Харківської областей /вугільна, металургійна, машинобудівна промисловість і транспорт/. Слід відзначити, що динаміка процесу підготовки робітничих кадрів дана із обліком соціально-економічного розвитку країни.

У даному регіоні, наприкінці вивченого періоду було зосереджено 2/3 кваліфікованих робітників республіки: у Сталінській області - 971 тис., у Харківській - 632 тис., у Ворошиловградській - 495 тис., у Дніпропетровській - 488 тис., у Запорізькій -

249 тис.¹ Тут також народились школи новаторів виробництва: М.Ізотова, О.Стаханова, М.Мазая, П.Кривоноса та ін. У роки реконструкції народного господарства склалась система загальносоюзного розподілу праці, у якій Україні належала провідна роль як вугільно-металургійної бази і великого машинобудівельного Центру.

Поступово, органи господарського керівництва України накопичували досвід підвищення профпідготовки робітників, який підтримувався у інших регіонах країни. Однак, компартія України перетворила республіку у полігон командно-адміністративних методів. Здобути уроки із цього негативного досвіду - необхідність для науковців.

В умовах становлення державності та нових відносин у ланці підприємство - ПТУ, дисертант мав мету:

узагальнити історію і виявити тенденції розвитку системи підготовки робітничих кадрів для промисловості і транспорту України у 1921-1941 р.р.

Для досягнення цієї мети вирішені наступні задачі по прироцненню знань:

- обґрунтовані передумови підвищення технічної грамоти робітників, спираючись на аналіз економічної та суспільно-демографічної ситуації в республіці;
- розкрити специфіка розвитку профшколи у період НЕІу;
- вивчено змінювання форм і методів підготовки робітників при збердженні адміністративно-командної системи;
- проаналізована доцільність переходу у державному масштабі до планового відтворення робітничої сили;
- узагальнено досвід підготовки робітничих кадрів безпосередньо на підприємствах.

¹ Митрофанова А.В. Источники пополнения и состав рабочего класса СССР в годы 3-х пятилетки. - М.: Изд. АН СССР, 1961, с. 224.

Багатоаспектність проблеми, довготривалість хронологічного періоду, широкі регіональні масштаби, загальне і особливе у системі підготовки робітничих кадрів зумовили проблемно-хронологічний метод дослідження. Він дозволяє відтворити діалектику шляху розвитку Української профшколи.

Основна наукова новизна роботи у загальних рисах зводиться до наступного:

- подібного узагальнення і конкретного дослідження проблеми за 20 років ще не робилось;
- були виявлені документальні джерела, які розкривають форми і методи підготовки робітничих кадрів в Україні. Ряд з них вперше запроваджено у науковий обіг;
- сформульовано висновок, що тільки з обліком основних економічних тенденцій можливий об'єктивний розгляд спеціальних задач по відтворенню робітничої сили;
- проаналізовані основні фактори і труднощі становлення системи держ-трудорезервів у передвоєнний період;
- узагальнено досвід курсової підготовки робітників безпосередньо на підприємствах;
- виявлена взаємозалежність руху новаторів з проблемами підвищення профпідготовки робітників, включаючи і нетрадиційно охарактеризований стахановський рух;
- досліджена динаміка розвитку профшколи: від простих форм до утворення планової системи підготовки робітничих кадрів;
- розкрито труднощі при підготовці робітничих кадрів в умовах НЕІУ і реконструкції народного господарства.

Науково-практичне значення основних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що дана робота дозволяє господарським керівникам, активу суспільних організацій, інженерно-педагогічним працівникам і дослідникам уявити усю складність проблеми підготовки

робітничих кадрів в умовах однопартійності, допомагає узагальненню практичного досвіду і виявленню уронів і помилок минулого. Дисертація допоможе вдосконалити дидактику ПТУ та УНК /учбово-курсових комбінатів/. Ряд висновків поведено до практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення механізму підготовки робітничих кадрів у сучасних умовах становлення багатокладної економіки.

Історіографія та наукова розробка проблеми підготовки робітничих кадрів для промисловості і транспорту України у 1921 - 1941 р.р. досить обширна.

Перші наукові праці, присвячені вивченню проблеми підготовки робітничих кадрів з'явилися у країні наприкінці 20-х - початку 30-х років. Серед них можна назвати роботи І.Красницького, Я.Ряпло, Я.Туна, що фрагментарно висвітлюють її. Вже відтоді О.Воробін розкрив кадрову діяльність суспільних організацій України.¹

Аналіз переконує, що в умовах однопартійності наукова розробка проблеми йшла повільно, з відставанням від життя. Слід підкреслити, що керівництво Наркомосу УРСР у 20-ті роки /Г.Гринько, Я.Ряпло/ поширювало ідею "монізму" - єдності профосвіти, всупереч прийнятій у РРФСР ідеалістичній народницькій установці на політехнізацію школи.²

На початку 30-х років труди М.Воліна та М.Попова стали певним кроком у розкритті процесу підготовки робітників. Дійсним гальмом на шляху наукових досліджень з'явився лист Йосипа Сталіна журналу "Пролетарская революция" /1931, № 6/. З цього часу основну увагу науковці приділяли боротьбі з опортунізмом та націоналізмом. Література видана в умовах тоталітарного режиму носила здебільшого не дослідницький, а

¹ Красницький І. Боротьба за кадри. - Харків, 1930; Ряпло Я. Народное просвещение на Украине за 10 лет революции. - Харьков, 1927; Тун Я. Кадри народного хозяйства. - Харків, 1931; Воробін О. Комсомол у боротьбі за кадри народного хозяйства. - Харків, 1930.

² Шлях освіти, 1922, № 4.

пропагандистський характер. Загальним недоліком науковців до середини 50-х років було вихвалювання сталінізму, ігнорування позитивного досвіду НЕМУ та індустріалізації країни, методологічні помилки, обмежена джерельна база.

З початку 60-х років питання підготовки робітничих кадрів знайшли відображення у ряді фундаментальних монографій українських вчених, які було підготовлено Інститутом історії, Інститутом економіки, Інститутом економіки промисловості АН України, НДІ педагогіки АПН України. Як складова частина якісних змін у економічному розвитку країни - проблема підготовки робітничих кадрів висвітлюється у працях: Історія робітничого класу Української РСР, Історія Української РСР, Історія робочих Донбасса.¹ У цих дослідженнях розкрито основні напрямки діяльності уряду та суспільних організацій республіки по підготовці робітників у роки передвоєнних п'ятирічок.

Важливі аспекти проблеми підготовки робітничих кадрів реконструктивного періоду аналізуються авторами С.Сирцовою та М.Коноваловим. Професор М.А.Коновалов зробив справедливий висновок, що реформа профшколи 1933 р. не була обґрунтована і стала проявом волюнтаризму в економіці.²

Питання підготовки робітничих кадрів також розглянуті у працях Д.Горбана, В.Даниленко, Ф.Зимоглядова, З.Лихолобової, Г.Пономаренка,

¹ Історія робітничого класу Української РСР. - т. 2, К., 1967; Історія Української РСР. - т. 2., К., 1967; Історія робочих Донбасса. т. 2, К., 1981.

² Сирцова С. Піднесення матеріального добробуту і культурно-технічного рівня робітничого класу України у роки III п'ятирічки. - К., 1963; Коновалов М. Вирішальна сила соціалістичної реконструкції. - КДУ, 1973, с. 84.

Б.Скляренко та ін.¹ Ретроспективний розріз діяльності суспільних організацій України дали І.Михайловський та Ю.Бабко.² В значній мірі комплекс питань, що становлять об'єкт дослідження, розкрито у колективній праці М.Пузанова та Г.Терещенка.³ Однак її автори не ставили метю всебічний аналіз багатогранної проблеми підготовки робітничих кадрів в цілому. Проблему досліджували також педагоги та економісти.⁴

Окремі питання підготовки робітничих кадрів для промисловості і транспорту України знайшли відображення у ряді дисертацій О.Агеєва, Н.Казанович, Л.Костюкевич, В.Курило, В.Масальського, В.Носкова, В.Самойленко, М.Трояна та ін. Особливої уваги заслуговують кандидат-

1 Горбань Ю. Ленинским курсом социалистической индустриализации. - К.: Вища школа, 1984; Даниленко В. Рабочий класс и культурная революция на Украине. - К., 1986; Зимоглялов Ф. КПСС во главе трудовой активности масс /1928 - 1941/. - М.: Высшая школа, 1973; Лихолобова З. Поступь новаторов. Донецк, 1976; Пономаренко Г. Коммунисты Донбасса в борьбе за социалистическую индустриализацию /1926 - 1929/. - К. - Донецк, 1979; Скляренко Б. Стахановці. - К., 1984.

2 Михайловский И.Н. Комсомол Украины в борьбе за построение социализма в СССР /1925 - 1937/. - Львов, 1966; Очерки истории профсоюзов Украинской ССР /Рук. авт. кол. Ю.Бабко. - К., 1983.

3 Пузанов М., Терещенко Г. Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР. - К., 1980.

4 Ничкало Н. Воспитание рабочей смены. - К., 1982; Орлов Б. Юстарева О. Первая пятилетка: некоторые проектировки и фактические результаты. // Известия СО АН СССР, 1983, № I, с. 42 - 47.

ські дисертації О.Бакуменко, В.Гайдукевич, Т.Моїсєєвої,¹ а також докторська дисертація О.Бута.² Ці науковці досліджували період НЕШУ та реконструкції: подібний сучасному становленню оновленої Української держави. З позиції сучасного стану науки вони критично аналізують проблему підготовки робітничих кадрів, логічно доповнюють її, показують динаміку становлення системи держтрудорезервів, обґрунтовують необхідність переходу до нових форм відтворення робітничої сили, виходячи з історичного досвіду.

Методологічні принципи - якими керувався дисертант засновані на всебічному аналізі явищ суспільного життя, їх історичного детермінізму, діалектичної суперечливості. Викладаючи матеріал у проблемно-хронологічному розрізі, дисертант одночасно використовував і ретроспективний, порівняльний метод дослідження.

Для вирішення задач концептуального характеру і підтримання методологічних принципів - значну допомогу надали монографії та докторські дисертації М.М.Олійника, В.К.Якуніна.³ Так, у монографії М.Олійника проблема розкрита у розрізі діяльності Рад відбудовчого

¹ Бакуменко О. Здійснення НЕШУ на Україні. - К., 1992; Гайдукевич В. Деятельность молодежных организаций по профподготовке учащихся школ ЭЗУ в 20-е годы на Украине. - К., 1991; Моисеева Т. Подготовка квалифицированных рабочих: Опыт и уроки, 1933 - 1941. - Одесса, 1992.

² Бут А. Организация управления промышленностью Украины в 1921 - 1941 г.г. /историко-партийный аспект/. Автореферат дис. ... доктора ист. наук. - К., 1991.

³ Олейник Н. Деятельность Коммунистической партии по укреплению Советов /1921 - 1925/. - Харьков, 1989; Якунин В. Становление и развитие историко-партийной науки на Украине. Октябрь 1917 - вторая половина 30-х годов. Автореферат дис. ...доктора ист. наук. - К., 1989.

періоду, а у дисертації В.Якуніна висвітлена реалізація КП/б/У НХІу та перетворення у сфері культури.

Таким чином, аналіз літератури свідчить, що національна історична школа провела значну роботу по дослідженню проблеми підготовки робітничих кадрів у 1921 - 1941 р.р.

Але ряд аспектів проблеми вивчені недостатньо:

- не знайшли чіткого визначення фактори, які загострили необхідність підвищення кваліфікації робітників у 20-30-ті роки;
- не визначені демографічні джерела поповнення робітничого класу;
- не досліджений процес підготовки робітників на підприємствах, планування їх потреби у кадрах і розвиток системи фабзавуча;
- не повно вивчений процес становлення системи держтрудорезервів;
- не відображена роль інженерно-технічних кадрів у підвищенні профпідготовки робітників у русі новаторів.

Отже, у числі маловивчених виявилось багато проблем, досвід рішення яких дуже актуальний у світі сьогоденних задач: Реформи профшколи та курсової перекваліфікації робітників.

При вивченні процесу підготовки робітничих кадрів для промисловості і транспорту України у 1921 - 1941 р.р. певне значення мають праці В.І.Леніна. "Кадри соціалістичного будівництва", як історична категорія цікаві не тільки у суспільному, а й і у національному відношенні. Підготовка кадрів із місцевих жителів на їх рідній мові - декларувалась складовою частиною програми комуністичної національного питання. Але практика соціалізму відкинула ті теоретичні положення.

У 1923 р. Ленін зробив висновок про необхідність "докорінної зміни всієї точки зору на соціалізм,"¹ уявляючи тепер кооперацію серцевиню банкового соціалізму.

¹ Новий збір. творів. - К., 1974, т. 40, с. 377.

Перехід до НЕПу обумовив необхідність поліпшення діяльності господарських органів по підготовці робітничих кадрів. У документах XII з'їзду РКП(б) /1923 р./ помічалась важливість коренізації - політики наближення Радянської влади до трудівників корінної національності.¹

2 жовтня 1940 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла указ "О государственных трудовых резервах СССР", що завершило формування системи підготовки робітничих кадрів України.

Нове політичне мислення потребувало критичного переосмислення діяльності керівників України 20-30-х років: Г.П'ятакова, Е.І.Квірінга, Л.М.Кагановича, С.В.Косіора, М.С.Хруцова. Значний внесок у розвиток дидактики профпедагогіки мала Н.К.Крупська, виступи якої часто йшли врозрід з офіційною точкою зору.

Крім опублікованих джерел, автор вивчив близько 6 тис. документів, що знаходяться на зберіганні у державних архівах: ЦДАВОУ, ЦДАСО України - фонди: ВУЦВК, ВРНГ, Наркомосу УРСР, ЦК КП(б)У та ін.

Були використані мемуари робітників-новаторів: О.Г.Стаханова, М.М.Мазая, П.Ф.Кривоноса та ін. Автор використовував також роботи західних політологів, які в числі перших аргументували порочність адміністративно-командних методів у підготовці робітничих кадрів. Оригінальний аналіз історичних процесів в Україні в 20-40-х роках, поданий у монографії професора Йоркського університету в Торонто /Канада/ О.Субтельного - представника Української діаспори і у праці професора університету Філіпе у Марбурзі /Німеччина/ Р.Майе-

¹ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. - К.: Політвидав України, т. 2, 1979, с. 423.

ра.¹

Апробація дослідження. Дисертація була обговорена та схвалена на кафедрі української історії та етнополітики Донецького держуніверситету. Теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації даної праці використані у доповідях на наукових конференціях, присвячених проблемам підготовки робітничих кадрів та молодіжному руху в Україні; у виступах дослідника для робітничої аудиторії ряду підприємств Донецька, Макіївки, Краматорська, Єнакієва.

II. Структура та основні положення дисертації

Структура дисертації - обумовлена характером проблеми, поставленою метою та задачами. Вона складається з: вступу, 3-х глав, заключення, списку використаних джерел та літератури, додатків.

У вступі обгрунтовано вибір теми дисертації, розкрито її актуальність, ступінь наукової розробки проблеми, визначена мета задачі, методологічна основа та програма дослідника, наукова новизна та практичне значення дисертації.

Перша глава присвячена вивченню організації підготовки робітничих кадрів для промисловості і транспорту України в умовах НЕМу. Від громадянської війни до громадянського миру, від націоналізації до вертикального централізму управління виробництвом /главкізм/ до децентралізації промисловості та організації її шляхом перетрестування, кооперування та здачу в оренду /у тому числі західноєвропейським концесіонерам/, введення госпрозрахунку - такі були основні напрями суспільно-економічних перетворень у країні періоду НЕМу. Вони співзвучні сьогоденному пошуку засобів подолаття відчуження трудівників від їх виробництва та підвищення ефективності економіч-

I

Субтельний О. Україна: Історія. - К., 1991; Майер Р. Стахановское движение и сталинизм. Отечественная история, 1993, № 3, с. 55-65.

ної діяльності. Вказати половинчаті перетворення йшли в умовах жорстокої ідейно-політичної боротьби.

З 1927 р. формується сталінський варіант, який передбачав за рахунок держпримуслення трудівників – нав'язати високі темпи росту індустріалізації за рахунок великих капітальних затрат. Така політика руйнувала товарно-грошові стосунки та госпрозрахунок.

Положення робітничого класу у роки НЕПу відзначалось економічно необґрунтованими тарифами. Тому часто робітники страйкували. Так, у 1923 р. сім діб страйкували 700 чол. на Софіївському руднику Петрівського комбінату "Югосталі" /Бнаківе/.¹ На підприємствах важкої та середньої промисловості України у 1921 р. залишилось 280 тис. робітників.²

У 1927/28 госпдпарському році було завершено відбудову народного господарства республіки. Тепер кількість робітників сягала 400 тис. чол., при тому їх ріст йшов за рахунок корінного населення.³

Таким чином, у роки НЕПу економіка України пройшла шляхом від руйнування до промислового підйому, а робітничий клас значно зріс у кількісному відношенні. Останнє висунуло на перший план задачу масового навчання робітників. Вирішення даної задачі в значній мірі залежало від рівня профтехнічної освіти та курсової підготовки.

Початок становлення нижчої профшколи у республіці було запроваджено Положенням про заводське училиство металобробної промисловості, затвердженим Укргодовпрофобром у лютому 1921 р.⁴ За короткий час

¹ Никольский В.Н., Изюмов В.И. – НЕП в Донбассе. – Донецьк, 1992, с. 28.

² ЦДАВОУ України, ф. 3337, оп. 3, л. 2269, л. 25.

³ Історія робітничого класу Української РСР, т. 2. – К., 1987, с.131.

⁴ ЦДАВОУ України, ф. 166, тл. 2, л. 309, л. 1 – 2.

була створена система ПГО: стаціонарні школи, курси, індивідуально-бригадне навчання.

Перший фабзавуч в Україні був відкритий при Брянському металургійному заводі у Катеринославі /у н/ч Дніпропетровський завод ім. Г.І.Петровського/. Швидко розвивалася масова професійна освіта робітничої молоді і у донбасі.

У 1924/25 господарчому році школи ФЗУ /ГПУ/ цілком перейшли на утримання підприємств. Якщо раніше, вони навчали тільки працюючих підлітків, то тепер почали запроваджувати масове навчання молоді.

У профшколах того періоду відбивалися основні суспільні процеси. Це й інспірована компартією класова боротьба, чистка педколективів від чуждих елементів та коренізації шкіл. Цікаво, що багато з них були самоокупні. Наркомос УРСР М.Скрипник помігся того, що у 1929 р. 97 % українських дітей навчались рідною мовою.¹

У березні 1929 р. розпочалась і реформа профшколи. Фабзавуч було передано у відомче підпорядкування ВРНГ. За органами народної освіти зберігався методичний контроль. Укрглопрофобр був ліквідований. З цього часу існували школи 2-х типів: робітників-універсалів і Учнівства масових професій. У 1921-1929 р.р. кількість шкіл в Україні збільшилась з 32-х /2 тис. учнів/ до 191 - 1 /23412 учнів/. Таким чином, в умовах НШУ в Україні була апробована основна форма підготовки кваліфікованих робітничих кадрів - школа ФЗУ /ГПУ/. Реформа профшколи 1929 р. виробила близьке до оптимального співвідношення практичного та теоретичного навчання / I : I/.

Друга глава висвітлює процес професійної підготовки робітничого класу в умовах командно-бюрократичної системи господарювання.

Після рішень листопадового /1929 р./ пленуму ЦК КП/б/У відбувся

I

Субтельний О. Україна... с. 339.

перегляд темпів індустріалізації у республіці. Мережа шкіл ФЗУ була розширена. Паралельно згорталась політика Українізації. Наприкінці 20-х - початку 30-х років профшкола активно використовувала закордонні методики: дальтон-план, метод проєктів, педолого-психофізичні установки. На погляд дисертанта, для сучасності раціонально знайти компроміс колективних форм навчання з індивідуальним підходом до учнів. З метою активізації діяльності профшкіл у 1932 р. почалось змагання - огляд шкіл ФЗУ /ГПУ/.

Новий етап у розвитку фабзавуча був пов'язаний з II реформою /1933 р./. Якщо раніше школа ФЗУ давала загальноосвітні знання, то тепер вона стала випускати "гвинтики" промисловості - робітників масових професій. Термін навчання був зменшений з двох років до 6 міс.-1-го року. Якість навчання різко знизилась. Наркомос було відсторонено від рішення дидактичних задач профпедагогіки. Фабзавуч став цехом підприємства і значно здешевшав. Не дивлячись на збільшення у 1934 - 1935 р.р. термінів навчання до 2-х років, співвідношення між виробничим та теоретичним навчанням залишилось попереднім /4:1/. Дослідник Шаповал Ю.І. вважає розгрім національного Відродження з поверненням на Україну П.П.Мостишева /1933/.¹

Система фабзавуча к. 1940 р. себе вичерпала, як така, що припинила задовільняти зростаючі потреби промислового виробництва. Підготовлена кількість робітників тільки на 25 % задовільняла вимоги підприємств. Це була головна причина чергової III реформи профшколи /1940 р./. Водночас на підприємствах була створена мережа стахановських шкіл по передачі передового досвіду праці. Серйозною спробою розв'язати протиріччя між зростаючою потребою промисловості та низьким рів-

¹ Шаповал Ю.І. Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії.- К., 1993, с. 113.

нем організаційно-господарського та педагогічного керівництва фабзавучем стало створення системи держтрудо резервів /1940/.

Були створені РУ та залізничні училища для підготовки кваліфікованих робітників /2 р./, а для масових професій - школи ФЗН /6 міс./ . Молодь мобілізували у примусовому порядку. Усього до грудня 1940 р. в Україні було організовано 316 учбових закладів трудових резервів. Якщо кількість учнів шкіл ФЗУ /ГПУ/ до жовтня 1940 р. складала 63 888 чол., то вже перший призив дав 115170 учнів. Відтепер учбові заклади знаходились на повному матеріальному утриманні держави.

Таким чином, утворення масової системи підготовки робітничої сили - сприяло дальшому підйому культурно-технічного рівня робітничого класу України. Внаслідок ретельного аналізу основних тенденцій розвитку системи ПТО в період 1929/1941 р.р. можливо зробити такий висновок, що підхід до рішення проблеми відтворення робітничої сили для промисловості та транспорту - визначався міцніючою командно-адміністративною системою, монополією однієї партії на владу, пробами та помилками у розвитку економіки та профосвіти. Відповідно: I реформа профшколи - близька до оптимальної, II реформа - була невдала, а III реформа розв'язала задачу підготовки робітничих кадрів половинчато, у кількісному вимірі.

З початком індустріалізації активно проводилась робота також і по підготовці кваліфікованих робітників на підприємствах. Однак, тільки до 1931 р. була утворена низка додаткової робітничої освіти /ДРО/, яка охопила усіх дорослих робітників. Вона складалася з: курсів введення у виробництво, виробничо-політехнічних курсів /ВПК/, робітничих технічних шкіл /ГТШ/. ДРО давала можливість підвищувати свою кваліфікацію до інженера включно. У 1931 р. Центральний Інститут праці /ЦІП/ був переданий з ВДРПС до системи ВРНГ. Його установчі цехи стали прообразом сучасних УМК. Наприкінці I п'ятирічки сис-

тема ДГО задовільняла потреби промисловості у робітниках лише на 42 %.¹

Решта робітничих кадрів готувалася на підприємствах. ДГО у роки першої п'ятирічки зіграла важливу роль, однак мала виражений загальноосвітній характер. Ось чому, у 1933 р. вона була реорганізована. Терміни навчання були скорочені, а підготовка робітників уніфікована у виробничо-технічні курси I-2 ступеня.

Уніфікація профтехосвіти робітників без відриву від виробництва завершилась у січні 1936 р. Тепер ДГО складалась з:

- курсів технімуму I ступеня /120 год./;
- курсів технімуму 2 ступеня /40-50 год., або стахановських шкіл передового досвіду/;
- курсів майстрів соціалістичної праці /2-3 роки/.

В цілому, дослідження проблеми дозволяє зробити висновок, що створена мережа курсів по підвищенню кваліфікації - дала можливість задовольнити вимоги промисловості десятками тисяч робітників.

Третя глава присвячена аналізу ролі інженерно-технічних кадрів у підвищенні професійної підготовки робітників республіки.

Значний вплив на процес навчання робітників мав розвиток технічної інформації. Ще з 1923 р. на підприємствах широко застосовувався короткочасно-інструкторський метод. Велике значення у роки I - II п'ятирічок надавалося розподілу робітників. Його бажали зробити плановим - з виконанням заявок цехів та дільниць. Важливе значення мав і розвиток технічної пропаганди. Цими питаннями з 1927 р. займався товариство "Техніка - масам", яке зіграло певну роль у ліквідації технічної неосвіченості робітників. З його ініціативи, у 1929 р. скрізь були створені технічні станції - для пропаганди передової тех-

I

Коновалов М.А. Вирішальна сила соціалістичної реконструкції. - КДУ, 1973, с. 88.

ніки та технології виробництва. У лютому - травні 1932 р. проводилась Всеукраїнська технічна естафета. На більшості підприємств НКВП¹ створили технічні кабінети. Таким чином, розвиток технічної пропаганди сприяв створенню на підприємствах резерву освічених робітників. Їх підготовка стала рішучим фактором підвищення трудової активності під час технічної реконструкції. Значний ріст професійної підготовки робітників спостерігався під час трудового змагання і руху новаторів. У 1927 р. на більшості підприємств України діяли цехові нагади, які розглядали питання економії ресурсів та вдосконалення технології. Влизько 14 тис. робітників було висунуто на керівну роботу. Так, колишній коногон Є.Т.Абакумов очолив Рутченківське шахтоуправління, де його помічником з 1920 р. працював М.С.Хруцов.

Важливим засобом активізації мас були запроваджені профспілками огляди-конкурси. Так, у 1931 р. спілка гірників провела дуже актуальний сьогодні огляд економії пального та енергії. Надалі такі огляди стали основою колдоговорів. Підготовка робітничих кадрів стала основою масового трудового змагання, яке розпочалось у 1929 р. Великого розмаху дістав рух ударників. Значне місце у трудовій творчості робітників мала діяльність госпрозрахункових бригад /1931-1933 р. р./ . Запровадження методу К.Карташова у 1931 р. значно підвищило продуктивність праці та матеріальну зацікавленість шахтарів /праця на "пай"/. Однією з форм реалізації технічного міркування робітників стало їх раціоналізаторство.

Ще в липні 1931 р. у "Робітничій газеті" виступили прокатники Керченського заводу ім.Войкова з пропозицією про закріплення за ветеранами новаків. Їх почин продовжили ізотовці. Ізотовські школи сприяли розвитку ударництва, навчанню молодих робітників. У 1933 р. на крас-

¹ Наркомату важкої промисловості.

ноармійській шахті ім.Димитрова вгубмашиніст І.Жуков та начальник дільниці І.Бридько досягли високих показників, працюючи новаторськими методами.

Якісним підсумком усієї попередньої роботи по підвищенню технічної освіти робітників виявився стахановський рух, розпочатий у Донбасі /1935 р./. На наш погляд, до раніше прийнятих показників його масовості слід підходити критично. Відкидаючи офіційну показуху, треба підкреслити його ефективність в управлінні виробництвом та підвищенні продуктивності праці робітників. Для пропаганди досвіду новаторів було утворено:

- Інститут суспільних інструкторів стахановського методу;
- стахановські виробничі наради;
- робітничі наради по професіям.

Першими на відстаючі шахти направили О.Стаханова, М.Ізотова, І.Молостова.¹ Формами передачі досвіду роботи були: доповіді стахановців на виробничих нарадах, стахановські зльоти, суспільні огляди передових методів організації праці, інформаційні бюлетні та ін.

Дослідник М.П.Троян висловив думку, що було б більше ефективно ізотовське наставництво та виробничі конкурси. Важливе значення мало й новаторство. Але кампанія на його повсюдне запровадження - була недоречна. Тієї ж думки дотримується й професор О.М.Бут. Це більш раціональний підхід.

Таким чином, у роки передвоєнних п'ятирічок промисловість України піднялася на якісно новий рівень розвитку. Рушійною силою технічної реконструкції народного господарства стали підготовлені за той період численні кадри робітників, володіючи не затребуваним запасом техніч-

¹ Дихолобова З.Г. Поступь новаторов, с. 80.

ного та суспільно-політичного потенціалу.

Заклучення. Загальним висновком по вивченій проблемі є такий, що система профтехнічної освіти робітників у 1921 - 1941 р.р. в цілому виявилася недостатньо ефективною для вирішення якісних задач економіки, бо вона діяла в умовах командно-бюрократичної системи і однопартійності.

У той же час, вона в значній мірі все ж таки задовільнила "го-лод" промислових підприємств у робітничій силі, сприяла вирішенню задач технічної реконструкції народного господарства України.

Треба підкреслити, що розвиток профшколи України у період НЕДУ має багато спільного з сучасністю. Та тільки тоді - ріст виробництва сприяв її укріпленню, а сьогоднішня обвальна криза несе небезпеку повторення негативного досвіду реформи 1933 р.

Виходячи з результатів проведеного дослідження, пріоритетним напрямком внутрішньої політики в Україні повинна стати Державна національна програма "Освіта" /Україна XXI століття/, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р.¹

Аналіз історичного досвіду розвитку системи професійної підготовки робітників в Україні в 1921 - 1941 р.р. дозволяє автору викласти такі

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Управління по підготовці трудових ресурсів повинні своєчасно вивчати інформацію про кон'юнктуру ринку праці, виходячи з аналізу попиту і пропозиції на робітничі професії у даному регіоні, що запобігне перевиробництво кваліфікованих робітників. На основі функціональної інтеграції необхідно створити новий тип усього закладу, орієнтований на горизонтальні зв'язки.

¹ Освіта, 1993, № 44.

2. Підприємствам необхідно вести суворий облік потреб у кваліфікованих робітниках та їх задовільнення. Стосунки підприємства та ПТУ в своїй основі повинні будуватись на укладанні договорів-замовлень на необхідну кількість робітників визначеної кваліфікації.
3. У зв'язку з вивільненням великої кількості робітників при структурованій перебудові і перепрофілюванні підприємств, при зміні форм власності - органам місцевого самоврядування слід встановити оптимальне співвідношення між підготовкою нових та перекваліфікацією вивільнених робітників на користь останнім.
4. Учбові заклади повинні підвищити якість підготовки молодих робітників, для чого: не припускати скорочення термінів навчання, розвивати технічне мислення учнів на основі нових технологій, використовувати педагогічну діагностику; удосконалювати кадровий потенціал профшколи, постійно підвищувати кваліфікацію інженерно-педагогічних працівників, практикувати їх стажування в учбових закладах передових країн, а також обмін учнями.
5. Управлінням по підготовці трудових ресурсів необхідно приділяти увагу у профорієнтації випускників загальноосвітніх шкіл, для чого використовувати учбові майстерні, обладнані сучасною технікою, проводити дні відчинених дверей у ПТУ з запрошенням відомих робітників-наставників.
6. Треба організувати продуктивну працю учнів у малих підприємствах системи ПТО.
7. Проблема мотивації повинна вирішуватись повсюдно за рахунок акціонування і оренди підприємств, самоокупності ПТУ.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

- Заслуженный авторитет. // Металлург. Журнал Минчермета СССР, 1984, декабрь, с. 28.

- Комсомольцы - авангард рабочей молодежи. // Тезисы докладов

на областной конференции Ю конкурса по общественным наукам. -
Донецк, ДонГУ, 1984. с. 24.

- Комсомолцы - авангард рабочей молодежи. // Тезисы докладов
на республиканской конференции Ю конкурса по общественным
наукам. - К., ДонГУ, 1986, с. II.

- Навстречу новому! //Металлург. Журнал Минчермета СССР, 1985,
июль, с. 21.

- Подготовка рабочих кадров ФЗУ Украины в годы первой пятилетки
- Донбасс: прошлое, настоящее, будущее. Тезисы докладов на
II Региональной научно-практической конференции. - Краматорск,
1993, с. 47-49.

Kugler S.A.

Problems of working personal training of industry and transport of Ukraine in 1921-1941 (on the material of public organisations of Ukraine)

Dissertation on candidate of historical sciences in speciality 07.00.01 - history of public movement and political parties, Dnepropetrovsk, 1994.

The thesis are submitted the main content of which is given in the 5 scientific works. The process of working personal training in the period NEP and reconstruction is analyzed on the material of the party and public organizations.

As it was established the system of the professional vocation in 1921-1941 was not effective as a whole, for the solving of the efficient tasks of the economy. At the same time it satisfied the requirements of the enterprises for working hands.

Scientifically applied significance of this is in that all the proposed practical recommendations are approved.

Куглер С.А.

Проблеми підготовки робочих кадрів для промисловості і транспорту України в 1921 - 1941 г.г. /на матеріалах партійних і громадських організацій України/.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 - история общественных движений и политических партий., Днепропетровск, 1994.

Защищается текст диссертации, основное содержание которой изложено в пяти научных работах. На материалах партийных и общественных организаций анализируется процесс подготовки рабочих кадров в период НЭПа и реконструкции.

Установлено, что система профтехнического образования в 1921 - 1941 г.г. в целом оказалось недостаточно эффективной для решения качественных задач экономики. В то же время, она удовлетворила потребности предприятий в рабочей силе.

Научно-прикладное значение диссертации заключается в том, что предложенные практические рекомендации одобрены.

Ключові слова: фабзавуч, цеглугрудрезерв, курсова підготовка.